

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΕ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Δ. Ι. Πολέμης, «Δύο ποιήματα τοῦ Ἰωάννου Δούκα», *Ἑλληνικά* 28 (1975) 66-91.

Τὰ δύο αὐτὰ κείμενα ἔχουν ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν κώδικα Parisinus Suppl. gr. 675 (codex unicus), ὁ ὁποῖος εἶναι ἀρκετὰ δυσανάγνωστος. Στὴ συνέχεια σημειώνονται ὀρισμένες παραναγνώσεις τοῦ ἐκδότη, οἱ ὁποῖες διαπιστώθηκαν ὕστερα ἀπὸ νέα ἀντιβολὴ μὲ τὸ παρισινὸ χειρόγραφο:

Α, στ. 50 ἀναιτίους : ἀναιτίως κώδ. — Α, στ. 52 καινότητος : καινότατον κώδ. — Α, στ. 59 τὰ ἀρεστά : τὰς ἀρετὰς κώδ. — Α, στ. 60 ταῦτα : ταύτας κώδ. — Α, στ. 69 χειρωνάχτως : χειρωνάχτου κώδ. — Α, στ. 76 παρὰ θέσιν : παράθεσιν κώδ. — Α, στ. 84 καινολογοῦντι : καινολογεῖται κώδ. — Β, στ. 16 κατεστυγναμένοι : κατεστυγνασμένοι κώδ. — Β, στ. 58 ὁ : σύ κώδ. (Στὸ τέλος τοῦ στίχου εἶναι καλύτερα νὰ συμπληρώσουμε [μου] ἀντὶ [σου], πὺ προτείνει ὁ ἐκδότης.) — Β, στ. 60 ἐτρόμαξαν [καὶ ἔπηξαν οἱ] τῶν Περσῶν συ[λ]τ[ά]ν[οι] : Ἡ πρώτη συμπλήρωση εἶναι περιττὴ ἐφ' ὅσον στὸν κώδ. φαίνεται καθαρὰ: οἱ ἀπινεῖς οἱ, τὸ ὁποῖο φυσικὰ πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἀπηνεῖς. — Β, στ. 64 ἐμός ὑπῆρξε νεύμασιν ὁ ῥήξ τῶν Ἀλαμάνων : Ὁ κώδικας ἔχει, ὅπως σημειώνει καὶ ὁ ἐκδότης, ὑπεῖρξε. Πιθανὴ φαίνεται ἡ διόρθωση ἐμοῖς ὑπεῖξε, — Β, στ. 68 περιποιοεῖν τὰ : περιποτῶνται κώδ. — Β, στ. 74 [τὰ] ἐγκαλούμενα : Ὁ κώδ. ἔχει ὦ μὴ...καλούμενε. Ἴσως πρέπει νὰ γραφεῖ ὦ μὴ [παρα]καλούμενε. — Β, στ. 83 [ῶ] : σύ κώδ.

Στὸν στ. 5, τέλος, πρέπει νὰ γραφεῖ ἄν ἐστηλίτευσα ἀντὶ ἀνεστηλίτευσα τοῦ κώδ.

2. Μαρία Πέττα, «Ἄγνωστο βυζαντινὸ ἐρωτικὸ ποίημα τοῦ 12ου αἰώνα», «*Ἀρχές τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*». Πρακτικὰ τοῦ Δευτέρου Διεθνοῦς Συνεδρίου «*Neograeca Medii Aevi*», Βενετία 1993, τ. 2, σσ. 77-88.

Τὸ ποίημα, πὺ θὰ ἐξετασθεῖ στὴ συνέχεια, παραδίδεται ἀπὸ τὸν κώδικα Marcianus gr. XI. 22 (coll. 1235), ff. 52^v-53. Ὁ κώδικας χρονολογεῖται στὸν 13ο αἰώνα, ἐνῶ τὸ κείμενο «Εἰς τὸν ἔρωτα» ἀποδίδεται στὸν Θεόδωρο Πρόδρομο. Ὅπως ἐπισημαίνει ἡ Μ. Πέττα, «στὸ κείμενο παρατηρεῖται ἑλλειψη

εὐθύγραμμου νοηματικοῦ εἰρμού». Παρατηροῦνται, δηλαδή, «συνεχεῖς ἐπαναλήψεις θεμάτων τὰ ὅποια δὲν ἐξελίσσονται, ἀλλὰ παρουσιάζονται παρατακτικά, χωρὶς λειτουργικὴ σύνδεση μεταξύ τους. Ἔτσι ἡ συνολικὴ εἰκόνα τοῦ ποιήματος ἔχει χαρακτῆρα ἀποσπασματικό». Οἱ δομικὲς αὐτὲς ἀδυναμίες ἐξηγοῦνται κατὰ τὴν ἐκδότρια, ἂν θεωρήσουμε τὴν παρούσα μορφή τοῦ ποιήματος «ὡς προσχέδιο μιᾶς μελλοντικῆς ὀργανωμένης σύνθεσης» (σ. 84).

Ἄς δοῦμε μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀνωμαλίες πού ἐντοπίζονται στὴ σύνθεση τοῦ ποιήματος. Στ. 13-15:

*Ἐρως, εἶπέ τὸν λογισμόν, εἶπέ καὶ τὴν αἰτίαν
καὶ πρὸς τὸ ταύτης ἔγγιστα καὶ γειτονεῦον ἦπαρ,
ἂν οὖν καλῶς στοχάζωμαι ζηλότυπον τὸ πῦρ σου.*

Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Ἐρωτας μπορεῖ νὰ ἀπευθύνει τὸν λόγο στὸ συκῶτι εἶναι, βέβαια, τελειῶς παράλογη. Στὸν στ. 42 ἐντελῶς ἀπρόοπτα ἐπανέρχεται ὁ ποιητὴς στὸ θέμα τοῦ ἔρωτα πού πλήττει τὰ μάτια καὶ τὴν καρδιά, στὸ ὅποιο εἶχε ἀναφερθεῖ στοὺς πρώτους στίχους. Στοὺς στ. 30-34 ὁ Ἐρωτας περιγράφεται ὡς ζωγράφος. Τὸ θέμα ὅμως αὐτὸ ἐγκαταλείπεται ἀνολοκλήρωτο καὶ ἐπανέρχεται μετὰ ἀπὸ 34 στίχους, καὶ πάλι ἐντελῶς ἀπρόοπτα, στοὺς στ. 68-72. Στὸν στ. 93 γίνεται λόγος γιὰ κάποια *σιδηρᾶν εἰκόνα*, χωρὶς νὰ δίνονται περαιτέρω διευκρινήσεις. Πρέπει νὰ ἔρθουμε στὸν στ. 133, γιὰ νὰ καταλάβουμε ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ γνωστὸ ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἄγαλμα τοῦ Ναβουχοδονόσορος.

Αὐτὲς εἶναι μερικὲς μόνο ἀπὸ τὶς δομικὲς ἀδυναμίες τοῦ ποιήματος. Συχνὰ ἢ ἐκδότρια (στ. 9, 53, 57, 60, 67, 132) ἀναγκάζεται νὰ ὑποθέσει ὅτι ἔχουν ἐκπέσει ὀρισμένοι στίχοι, γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὶς συντακτικὲς καὶ νοηματικὲς ἀνωμαλίες πού ἐμφανίζονται. Ἡ λύση εἶναι μάλλον ἀπλούστερη: ἡ σειρά τῶν στίχων πρέπει νὰ ἀναδιαρθρωθεῖ ριζικά. Οἱ βυζαντινοὶ γραφεῖς συνήθιζαν νὰ γράφουν τὰ ποιήματα σὲ δύο στήλες, οἱ ὅποιες ὅμως θὰ πρέπει νὰ διαβάζονται ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη ἐναλλάξ, ἐφ' ὅσον δύο συνεχόμενοι στίχοι δὲν γράφονται ὁ ἓνας κάτω ἀπὸ τὸν ἄλλον ἀλλὰ ὁ ἓνας δίπλα στὸν ἄλλον, δηλαδή ὁ γραφέας δὲν ὀλοκληρῶνει πρῶτα τὴν μία στήλη τοῦ χειρογράφου του, γιὰ νὰ περάσει ἔπειτα στὴν ἄλλη, ἀλλὰ τὶς συμπληρῶνει παράλληλα. Αὐτὸς ὁ τρόπος γραφῆς φαίνεται ὅτι χρησιμοποιήθηκε σὲ κάποιο χειρόγραφο, ἀπὸ τὸ ὅποιο προέκυψε (ἔμμεσα ἢ ἄμεσα) ὁ Marcianus gr. XI. 22. Ἡ συνέχεια τοῦ στ. 1 δὲν εἶναι ὁ στ. 2 ἀλλὰ ὁ στ. 43. Συνέχεια τοῦ στ. 43 δὲν εἶναι ὁ στ. 44, ἀλλὰ ὁ στ. 2 κ.ο.κ. Ὅπως εἶναι φυσικό, ὁ γραφέας τοῦ χειρογράφου πού παρεξήγησε τὴν σειρά τῶν στίχων καὶ εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὴν διατάραξή τους, ὅταν ἔφθανε στὸ τέλος τοῦ φύλλου τοῦ χειρογράφου πού εἶχε μπροστά του καὶ πήγαινε στὸ ἐπόμενο φύλλο (ἢ στὸ verso αὐτοῦ πού εἶχε ἤδη ἀντιγράψει), ἄθελά του ἀντέγραφε δύο στίχους στὴν ὀρθή τους σειρά: τὸν τελευταῖο στίχο τῆς μιᾶς σελίδας (recto ἢ verso) καὶ τὸν πρῶτο τῆς ἐπόμενης. Ἀναγκαστικά, δηλαδή, ὅταν γύριζε τὴ σελίδα τοῦ χειρο-

γράφου ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντέγραφε, τὸ μάτι του ἔκανε τὴν κίνηση ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε κάνει καθ' ὅλη τὴ διάρκειά τῆς ἀντιγραφῆς, ἀπὸ τὸν στίχο τῆς μιᾶς στήλης στὸν στίχο τῆς διπλανῆς¹. Ἔτσι ἐξηγεῖται ὅτι, σὲ πέντε περιπτώσεις στὴν ἔκδοση τῆς Πέττα, διατηρεῖται ἡ ὀρθὴ σειρά τῶν στίχων. Πρόκειται γιὰ τοὺς στ. 12-13, 25-26, 80-81, 92-93 καὶ 109-110. Μὲ βάση αὐτὴ τὴ διαπίστωση μποροῦμε νὰ ὑπολογίσουμε κατὰ προσέγγιση τὰ φύλλα (ἢ, καλύτερα, τὶς σελίδες) τοῦ χειρογράφου ἀπὸ τὸ ὁποῖο κατάγεται ὁ κώδικας Marcianus gr. XI. 22. Ἡ πρώτη σελίδα περιελάμβανε 23 στίχους, ἡ δευτέρη 24, ἡ τρίτη 33, ἡ τέταρτη 23, ἡ πέμπτη 33 καὶ ἡ ἕκτη 25, δηλαδὴ στὸ ἀρχέτυπο τὸ ποίημα κάλυπτε τρία φύλλα. Εἶναι, ἄραγε, τυχαία ἡ κανονικότητα ποὺ παρατηρεῖται στὸν ἀριθμὸ τῶν στίχων ποὺ περιεῖχε κάθε σελίδα τοῦ ἀρχετύπου; Μποροῦμε, ἴσως, νὰ ὑποθέσουμε ὅτι στὸ recto κάθε φύλλου εἶχε ὑπολογισθεῖ νὰ γραφοῦν περίπου 33 στίχοι καὶ στὸ verso 10 περίπου λιγότεροι (ἢ ἀντίστροφα). Αὐτό, βέβαια, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἐξηγηθεῖ, ἐκτὸς ἂν ὑποθέσουμε ὅτι ὑπῆρχε εἰκονογράφηση.

Στὴ συνέχεια ἐπανεκδίδεται τὸ ποίημα ἀποκαταστημένο ὡς πρὸς τὴ σειρά τῶν στίχων. Σὲ τρεῖς ἀκόμη περιπτώσεις (στ. 18-19, 25-26, 149-150) διατηρεῖται ἡ σειρά τῶν στίχων τῆς ἔκδοσης τῆς Πέττα, ἐφ' ὅσον αὐτὸ ἐπιβάλλεται σαφῶς ἀπὸ τὸ νόημα. Προφανῶς σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις δὲν ἔχουμε ἀλλαγὴ σελίδας. Ἴσως πρόκειται γιὰ περιπτώσεις ἔκπτωσης ἑνὸς ἢ περισσοτέρων στίχων, ἢ ἴσως καὶ γιὰ συμπτωματικὴ διατήρηση τῆς ὀρθῆς σειράς ἀπὸ κάποιον γραφέα. Στὸ ἀριστερὸ μέρος τῆς ἔκδοσης, ποὺ ἀκολουθεῖ, σημειώνεται ἡ νέα ἀρίθμηση, ἐνῶ στὸ δεξιὸ σημειώνεται ἡ ἀρίθμηση τῆς Πέττα, γιὰ τὴ διευκόλυνση τοῦ ἀναγνώστη, ὁ ὁποῖος θὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ δεῖ πόσο ὁμαλὰ ρεεῖ τὸ νόημα τοῦ ποιήματος, ἔτσι ὅπως ἀποκαθίσταται.

Εἰς τὸν ἔρωτα

	<i>Ἐξ ὀφθαλμῶν εἰς ὀφθαλμοὺς εἶπὲ πῶς ρέεις, ἔρω,</i>	1
	<i>καὶ πῶς, εἰσρέων ἐπ' αὐτοὺς πρώτους, αὐτοὺς οὐ βλάπτεις,</i>	43
	<i>ἀλλὰ τηρεῖς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀτρώτους, ἀφλογίστους,</i>	2
	<i>τὸ πῦρ δὲ καὶ τὰ βέλη σου πέμπεις εἰς τὰς καρδίας.</i>	44
5	<i>Ἄλλ' εἶθε πρῶτον εἰς αὐτοὺς ἀπέπεμπες τὴν λύμην,</i>	3
	<i>καὶ μὴ καρδίας ἔβαλλες ὡς ἀπὸ τοξοβόλων</i>	45
	<i>τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἐραστῶν, ἐξ ὧν αὐτὸς τοξεύεις·</i>	4
	<i>εἰ γὰρ αὐτοὺς ἐτύφλωτες, ἔβλεπον ἂν αἱ φρένες.</i>	46
	<i>Ἔχεις ἀέρας ὀφθαλμοὺς καὶ δι' αὐτῶν τοξεύεις</i>	5

1. Γιὰ μία παρόμοια περίπτωσι ἀντιγραφῆς ποιήματος τοῦ Προδρόμου ὄχι «Zeile für Zeile» ἀλλὰ «Kolumne für Kolumne» βλ. W. Hörandner, *Theodoros Prodromos. Historische Gedichte*, Wien 1974 (WBS XI), p. 427.

10	καὶ βάλλεις καὶ τὸ βέλος σου καὶ πέμπεις καὶ τὸ πῦρ σου καὶ φλέγεις ἥπαρ καὶ νεφροὺς καὶ σπλάγχνα καὶ καρδίαν.	47 6
	Ἄλλ' εἰς ἀντιπαράταξιν, ἄλλ' εἰς ἀντάμυνάν σου, καταστελῶ τὰ βλέφαρα, κλείνω ² τὰς βλεφαρίδας καὶ κρύψω τὸν ἄερα σου καὶ τὰ φωτιστικά σου,	48 7 49
15	καὶ τότε καὶ τὰ βέλη σου καὶ τότε καὶ τὸ πῦρ σου, μὴ φαινομένου τοῦ σκοποῦ, σχολάσουσι τελέως. Ἐγώ, κἄν μύσης ὀφθαλμόν, κἄν κλείνης ³ βλεφαρίδας, καὶ πάλιν ἄλλον ὀφθαλμόν ἔχω, τὸν λογισμόν σου. Ἐκεῖνος ἔστιν ἄγρυπνος, οὐκ ἔχει βλεφαρίδας,	8 50 9 51 10
20	ἄλλ' ἔστιν ὡσπερ ἥλιος εἰς τῆς ψυχῆς τὸν δίσκον καὶ μᾶλλον ὑπὲρ ὀφθαλμόν καὶ βλέπει καὶ φωτίζει. Ἐκεῖνος καὶ τὰ βέλη μου καὶ τὰ τοξεύματά μου καὶ τῆς λαμπάδος μου τὸ πῦρ εὐστόχητα ποιήσει. Ἐρως, εἰπέ τὸν λογισμόν, εἰπέ καὶ τὴν αἰτίαν,	52 11 53 12 13
25	τὸ πῦρ σου τίνος ἔνεκεν εἰς τὰς καρδίας πέμπεις καὶ πρὸς τὸ ταύτης ἐγγιστα καὶ γειτονεῦον ἥπαρ, ἄλλ' οὔτε σπλήνα καὶ πλευράν, οὔτε κοιλίαν φλέγεις; Ἄν οὖν καλῶς στοχάζωμαι, ζηλότυπον τὸ πῦρ σου καὶ τοῦ πυρὸς ἀντίμαχον τοῦ περὶ τὴν καρδίαν·	54 14 55 15 56
30	οὐκ ἔστι πῦρ ὁμογενές, ἐχθρόν ἐστι καὶ νόθον καὶ παρὰ φύσιν, καὶ τὸ πῦρ τὸ φυσικὸν σβεννύει καὶ τὸν καταφλεγόμενον λιποθυμεῖν βιάζει. Λοχᾶς ἐν κόραις ὡς ἐχθρός, βλεφάροις ἐνεδρεύεις, ἔχεις ἐνέδρας ὀφθαλμούς, ἔχεις τὰς κόρας λόχους.	16 57 17 58 18
35	Ἄν ἐθελήσω τρῶσαί σε, τρέμω τὸν ὀφθαλμόν μου, ἂν τῶν βλεφάρων ἄψωμαι, δακρύουσιν αἱ κόραι, ἂν δὲ καμμύσω πρὸς μικρόν, πάλιν μισῶ τὸ σκότος, καὶ δυναστεύεις καὶ κρατεῖς ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου, ὡσπερ ἐξ ἀκροπόλεως οἱ προκαταλαβόντες.	19 59 20 60 21
40	Ἐχεις καὶ πάχους γύμνωσιν καὶ βαίνεις εἰς ἄερα, ἔχεις πτερόν, ἔχεις καὶ πῦρ καὶ τόξον καὶ φαρέτραν, καὶ τυραννεῖς καὶ μείρακας καὶ νέους καὶ τελείους καὶ πολεμεῖς ἐξ ὑψηλῶν γυναικας ταιλαιπώρους, ἄλλ' ἀνετοίμους καὶ γυμνοὺς καὶ μηδὲ προσδοκῶντας,	61 22 62 23 63
45	μὴ τὸν ἐχθρόν σε βλέποντας μηδ' ἀντιταττομένους.	24

2. κλινῶ Petta.

3. κλίνης Petta.

	Ὁ μὴ θνητὸς τοὺς παθητοὺς ⁴ καὶ τοὺς γυμνοὺς τοξεύεις,	64
	εἶτα νικῶν ἐπεγγελάς. Ἄλλ' οὐκ αἰσχύνῃ μᾶλλον;	25
	Ἄφες τὸ τόξον καὶ τὸ πῦρ καὶ τὰ φλογώδη βέλη	26
	καὶ πρὸς γυμνοὺς καὶ σὺ γυμνὸς καὶ πύκτευε καὶ μάχου,	65
50	κατάλιπε καὶ τὸ πτερόν, μηδὲ πετῶν ἐκφεύγῃς·	27
	οὕτω γὰρ εὐροὶς καὶ πολλὰς γυναῖκας ἀντιπάλους.	66
	Ἄν δὲ τιτρώσκης τοὺς γυμνοὺς, οὐκ ἔστι τοῦτο νίκη	28
	ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ὄνειδος καὶ δεῖγμα τῆς δειλίας,	67
	ὅτι τὴν μάχην πρὸς γυμνοὺς συνάπτεις ὠπλισμένος.	29
55	Πῶς εἰκονίζεις πρόσωπα, πῶς χαρακτηῖρας γράφεις,	30
	πῶς τὰς μορφὰς εἰδοποιεῖς, πῶς ζωγραφεῖς ἀγράφως,	68
	καὶ πῶς χαράττεις τὰς γραφὰς καὶ δίχα τῆς γραφίδος;	31
	Ἕγλης χωρὶς καὶ χρώματος οὐδὲ ζωγράφος γράφει.	69
	Τίς Ἀπελλῆς διδάσκει σε τὸ γράφειν ἄνευ ὕλης;	32
60	Οὐ σὺ τυγχάνεις ὁ γραφεύς, ὁ νοῦς δὲ τοῦ τρωθέντος,	70
	ἐκεῖνος γίνεται γραφεύς, ἐκεῖνος καὶ ζωγράφος,	33
	ἐκεῖνος καὶ χρωματιστὴς καὶ γράφει τὴν εἰκόνα	71
	καὶ τὴν μορφήν χρωματουργεῖ καὶ τὴν φιλότατην ὄψιν,	34
	σὺ δὲ τοξότης φθονερός καὶ βάλλεις μόνον, ἔρω.	72
65	Τὸ κάλλος ἐστὶ βέλος σου, τὸ πῦρ ἐπιθυμία,	35
	τὸ ὀπτικὸν τῶν ὀφθαλμῶν ἐστὶν ἀντὶ πτεροῦ σοι,	73
	ἢ τῶν ὀρφύων κύρτωσις τὸ τόξον σχηματίζει,	36
	νευρὰ δὲ τῆς θερμότητος τῆς φυσικῆς ἢ τάσις.	74
	Ἐπίσακτα τὰ ὄπλα σου, νόθος ἢ συμμαχία,	37
70	οὐ πέφυκεν ἐγκάτοικος, ἔρω, ἢ δύνάμις σου,	75
	νόθον ἐστὶ τὸ τόξον σου καὶ νόθος ἢ νευρὰ σου,	38
	ξένον ἐστὶ τὸ βέλος σου, ξένον ἐστὶ τὸ πῦρ σου.	76
	Οὐ φυσικόν σου τὸ πτερόν, ἢ ταχυτῆς ὀθνεῖα,	39
	ἄλλος ὑπάρχει<ς> ⁵ κολοῖός, ξένα πτερὰ δανείζῃ,	77
75	ἐν ξένοις ἵπτασαι πτεροῖς, οὐδὲν οἰκεῖον ἔχεις,	40
	ἄλλων ἐνδύῃ δύνάμιν, αὐτὸς ἰσχὺν οὐκ ἔχεις.	78
	Ἄφες τὴν ἔξωθεν ἰσχύν, ἄφες τὴν συμμαχίαν	41
	καὶ πρόσχευε εἰς τὴν σύνοικον καὶ φυσικὴν πτωχείαν	79
	καὶ μὴ καυχῶ, μηδ' ἐξογκοῦ, μηδὲ τοξοφυρφόρει,	42
80	ἀλλ' ὡς ἀνδράποδον γυμνὸν αἰσχύνου καὶ καλύπτου.	80
	Ἐλκει καὶ τὸ σιδήρειον ἢ λίθος ἢ μαγνητὶς·	81
	κᾶν γὰρ ψυχρὰ κᾶν καὶ σκληρὰ τούτων ἐστὶν ἡ φύσις,	122

4. παθητοὺς scripsi : ποθητοὺς Petta.

5. ὑπάρχει<ς> scripsi : ὑπάρχει Petta.

	ἀλλ' ὅμως καὶ θερμότητος μετέχουσιν ὀλίγης	82
	καὶ πνεῦμα τούτοις ἔνεστιν ὀρεκτικῆς ἰσχύος,	123
85	ὁμοῦ ποιοῦντες τὰς ὀλκὰς, ὁμοῦ καὶ τὰς κινήσεις.	83
	Ἄν δ' ἔλκη λίθος σίδηρον, ψυχρὰν βαρεῖαν φύσιν,	124
	ἂν δὲ μαλάττη φυσικὴ καὶ τὴν σκληρὰν ἀνάγκη	84
	καὶ πείθῃ πῦρ ἐρωτικὸν μαλάττεσθαι καὶ ταύτην,	125
	πόσῳ καὶ μᾶλλον αἰσθητὴν καταμαλάξει φύσιν,	85
90	ὅποτε τὴν ἀναίσθητον τοσοῦτον ἀπαλύνει,	126
	ὡς μηδὲ ταύτην ἀγνοεῖν ἐρωτικὰς ἀνάγκας	86
	καὶ φυσικὰ κινήματα καὶ συμπλοκῆς ὀρέξεις;	127
	Ἄν δὲ καὶ κάλλος ἄρρητον, ἂν δὲ καὶ ξένον εἶδος,	87
	ἂν δὲ μορφή πανευεϊδῆς ὑπὲρ μαγνητίν ἔλκη ⁶ ,	128
95	πάντως ὁ συνελκόμενος ὑπὸ τοσοῦτου κάλλους,	88
	κἄν καὶ μακρὸν διάστημα καὶ τοπικὸν κωλύη,	129
	καὶ ταύτην ὑπερβῆσεται, πτηνὸν γεγεννημένος	89
	(τῶν γὰρ πτηνῶν ὀξύτερα τοῦ λογισμοῦ τὰ πτίλα),	130
	καὶ πρὸς τὴν ἔλκουσαν μορφήν ἀχρόνως ἀπαντήσῃ	90
100	καί, σίδηρος γενόμενος ψυχρός, ὑπὸ τοῦ θάμβους	131
	ἐκείνῳ συγκραθήσεται τῷ παραδόξῳ κάλλει	91
	καὶ συμπυρακτωθήσεται τῷ θαύματι τοῦ κάλλους	132
	καὶ μᾶλλον ἀρμοσθήσεται μετὰ τὸ θερμανθῆναι.	92
	Τὴν ἀδόμενην ἔκπαλαι τὴν σιδηρᾶν εἰκόνα,	93
105	ἣν προσκυνεῖν προσέταττεν ὁ Ναβουχοδονόσωρ,	133
	ἐπαναλογιζόμενος ἀρτίως, οὐ θαυμάζω.	94
	Τί γὰρ καινὸν ἀνίστατο, κἄν οὐχὶ βάσιν εἶχεν;	134
	Ἐκείνην γὰρ ἠνάγκαζον οἱ μάγνητες μὴ πίπτειν,	95
	ἐγὼ δὲ καὶ βαρούμενος ἐκ βίας, ἐξ ἀνάγκης,	135
110	οὐ καταπίπτειν ὑπ' αὐτῶν εἰς γῆν παραχωροῦμαι,	96
	ἀλλ' ἴσταμαι κρεμάμενος ὑπὸ τῶν σῶν μαγνητῶν.	136
	Κἄν ὑπὸ βάρους πειρασμῶν καταπεσεῖν ὀρμήσω,	97
	ἐνθεν ἀνακουφίζει με τοῦ κάλλους σου τὸ θάμβος,	137
	κάκειθεν ἀντανέκλει με μαγνητὶς καινοτέρα,	98
115	ἢ φυσικὴ καὶ ψυχικὴ τοῦ τρόπου σου χρηστότης,	138
	καὶ καταναγκαζόμενος ὅμως οὐ καταπίπτω,	99
	οὐ κατ' ἐκείνην τὴν ψυχρὰν, τὴν ἄψυχον εἰκόνα	139
	(ἐκείνην γὰρ ἠνάγκαζον μὴ καταπίπτειν λίθοι)	100
	ἀλλὰ καὶ κατὰ θέλησιν τὸ βῆρος ὑποφέρων	140
120	καὶ πάλιν κουφίζόμενος ὑπὸ τῶν σῶν χαρίτων,	101

6. ἔλκει Petta.

	ἀλλ' οὐ παραχωρούμενος πεσεῖν ὑπὸ τῆς λύπης.	141
	Βαβαί σου τῆς χαλκευτικῆς καὶ τῆς εἰκονουργίας,	102
	δι' ἧς ἀπέξεσας ἐμέ, τὸν ξένον ἀνδριάντα.	142
	Κατ' ἑμαυτὸν ἀνατυπῶν τὴν ὑδραργύρου φύσιν	103
125	καὶ τὴν ἀνάγκην τοῦ χρυσοῦ σκοπῶν ἐξεπληττόμην	143
	καὶ λόγους ἦν ἐπιζητῶν καὶ λογισμοῖς παλαίων,	104
	δι' οὓς ἐκείνη δύναται λευκαίνειν τὰ χρυσία.	144
	Καὶ πρῶτον τὴν ὑδράργυρον ὀρῶ<v> ⁷ δραστικωτέραν,	105
	φθονεῖν ἐδόκουν τῷ χρυσῷ τοῦ κάλλους τῆς εὐχροίας	145
130	καὶ μεταμείβειν εἰς λευκὸν τὸ πυραυγὲς χρυσίον.	106
	Ἵστερον δὲ καταμαθὼν ἐρωτικὴν ἀνάγκην	146
	καὶ δυναστείαν φυσικὴν εἶναι τὸ πρᾶγμα τοῦτο,	107
	ἐθαύμασα τὴν δύναμιν τῆς ὑδραργύρου τότε,	147
	πῶς τὸν χρυσὸν ὑπερφυῶς ἀλλάττει καὶ λευκαίνει,	108
135	καὶ πῶς ἐκείνης ὁ χρυσὸς ἐρῶν ἐξαλλοιοῦται	148
	καὶ πῶς ἀμείβει τὴν χροιάν εἰς τὸ λευκὸν ἀθρόον	109
	καὶ τῶν πολλῶν τὰς ἀσθενεῖς διαδιδράσκει φρένας.	110
	Ἐκ τούτου δὲ τοῦ λογισμοῦ καὶ τι κρυπτὸν συνεῖδον·	149
	ὁπόταν γὰρ ποθήσωσιν ἀδόλωσ καὶ γυναῖκες,	150
140	τοιαύτην ἀναγκάζουσιν ἀνάγκην τοῖς ἀνδράσιν,	111
	ὡς καὶ τὴν φύσιν τὴν αὐτῶν μετακινεῖν ἐξαίφνης	151
	εἰς τὴν ἐκείνων θέλησιν καὶ συναρμολογίαν	112
	καὶ γνώμην ἀμετάθετον ἀντιμετατιθέναι	152
	καὶ βλέπειν πρὸς τὰ νεύματα καὶ τὰς ὀρμάς ἐκείνων	113
145	καὶ ταῖς ἐκείνων δὲ ψυχαῖς τὰς ἑαυτῶν συμπλέκειν	153
	καὶ μόνου τοῦ βουλήματος ἐκείνων ἀναρτᾶσθαι.	114
	Τοιαύτην δὲ τὴν ἀλλαγὴν ἀλλάττονται καὶ ἄνδρες	154
	καὶ τῶν ἡθῶν καὶ τῶν γνωμῶν ἐκστάντες τῶν συνήθων	115
	ὄλαις ψυχαῖς καὶ σώμασι ζηλοῦσι τὰς ποθοῦσας	155
150	καὶ μεταπλάττουσιν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐκείνων γνώμας,	116
	κἂν μέλανες Αἰθίοπες οἱ ἀντερῶντες ὦσιν,	156
	εἰς ὑδραργύρου λεύκανσιν ὀρμῶσιν αὐτομάτως.	117
	Βαβαί τῆς ἀλλοιώσεως, βαβαί τοῦ παραδόξου,	157
	βαβαί τῆς τυραννίδος σου καὶ τῆς ἀνάγκης, ἔρωσ,	118
155	ἦτις καὶ γνώμας καὶ ψυχὰς καὶ φύσεις μετατρέπει.	158
	Σὲ προσκυνεῖ καὶ σίδηρος, σὲ σέβεται καὶ λίθος,	119
	ὑδράργυρος γινώσκει σε, χρυσὸν οὐκ ἀγνοεῖ ⁸ ,	159

7. ὀρῶ<v> scripsi : ὀρῶ Petta.

8. Fortasse χρυσὸν οὐκ ἀγνοεῖ σε.

ἀλλὰ καὶ δένδρον κάρπιμον, ἢ φοῖνιξ, ἔγνωκέ σε.	120
Τίς οὖν ἐκφύγη τὰς λαβάς, τοὺς βρόχους, τοὺς δεσμούς σου	160
160 καὶ τοὺς κιττούς σου τοὺς στρεπτούς καὶ τὰς περιπλοκάς σου;	121
Πάντως οὐδεὶς οὐδέποτε, βαβαί σου τῆς ἀνάγκης.	161

3. D. R. Reinsch, «Ein bisher unbekanntes Gedicht Περὶ τῆς πλάνης τοῦ κόσμου», «*Αρχές τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*». Πρακτικά τοῦ Δευτέρου Διεθνoῦς Συνεδρίου «*Neograeca Medii Aevi*», Βενετία 1993, τ. 2, σσ. 156-176.

στ. 6-10 *Τώρα ὅπου βλέπει τὸ<ν> γλυκὺν ἀναβλεμματισμόν σου
καὶ αὐτό σου, κόσμε, τὸ ἥπιον ὑπογελασματίτιν,
νὰ λέγη ὁ δ ο ὕ λ ο ς εἰς ἐσέν, χώραν ποσῶς οὐκ ἔχει
καὶ ἐσὺ εἶσαι ἢ χώρα τῶν κακῶν, τῶν συμφορῶν ἢ μάνα
καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ σπορεύς, ὁ φυτουργός τοῦ δόλου*

Ἄ ἐκδότης μεταφράζει τὸν στ. 8 ὡς ἐξῆς: Da gibt es für ihn keinen Grund, dass über dich er klagte, θεωρώντας ὅτι ἡ λέξη *δοῦλος* εἶναι ὑποκείμενο τῶν ρημάτων βλέπει (sieht dein Sklave) καὶ λέγει. Ὅμως εἶναι περιέργη ἢ ἐρμηνεία τῆς φράσης *λέγη εἰς ἐσέν* = θρηνεῖ, ποὺ προτείνει ὁ Reinsch. Προτείνεται, κατὰ συνέπεια, νὰ διορθωθεῖ ἡ λέξη *δοῦλος* σὲ *δόλος* (πρβ. στ. 10 ὁ *φυτουργός τοῦ δόλου*). Πολλὰς φορὲς τὸ νὰ συνοδεύει ὑποτακτικὴ γιὰ νὰ ἐκφρασθεῖ ἀμφιβολία ἢ κάτι τὸ ἐνδεχόμενο ἀντὶ θὰ καὶ ὀριστικῆ⁹. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ νὰ λέγη (ὑποκ. ὅπου βλέπει, αὐτὸς ποὺ βλέπει) στὸ χωρίο. Πρβ. Γλυκᾶ, στ. 523 ὁ βασιλεὺς φιλόανθρωπος καὶ νὰ σὲ συμπαθήσῃ (ἔκδ. Τσολάκη, Θεσσαλονίκη 1959, σ. 20).

στ. 48-49 *καὶ σαγηνεύεις λογισμοὺς καὶ τὰς ψυχὰς θηρεύεις
καὶ ἔχεις, κρατεῖς, π ο ν η λ α τ ε ῖ ς, κολάζεις, τιμωρεῖς τους.*

Ἄ Reinsch θεωρεῖ ὅτι ἡ λέξη *πονηλατεῖς* παράγεται ἀπὸ τὸ πόνος+ἐλαύνω καὶ εἶναι ἀθησαύριστη. Τὰ συμφραζόμενα ὅμως (*κολάζεις, τιμωρεῖς τους*) ὑποδεικνύουν τὴν διόρθωση *πονηλατεῖς*. Γιὰ τὴ συνήθη αὐτὴ λέξη σὲ λόγια κείμενα βλ. *LSJ*⁹ s.v.

στ. 82-89 *Ἐσέν ὅπου οὐκ εἰσέβηκεν, κόσμε, εἰς τὸ πάλαισμά σου
καὶ σὰν ὅπου οὐκ ἠγνώρισεν κλωθογυρίσματά σου,
καὶ σὰν ὅπου τὰ ἠγνώρισεν, καὶ ἀφῆκεν καὶ ἔφυγέν τα;
Κόσμε, ἂν πιάσης ἄνθρωπον καὶ ἂν τὸν καταδουλώσῃς,
καὶ οὐ φύγη καὶ ἐκλυτώσῃ σε καὶ οὐ δράμη καὶ ἀπορρεύσῃ,
νὰ δυνηθῇ τὸ ἄστατον τοῦ κόσμου κυριαρχῆσαι;*

9. Ε. Κριαράς, *Λεξικό τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημόδου Γραμματείας 1100-1669*, τ. 11, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 192 (s.v. νὰ IB4),

"Αν δέ καί οὐκ ἔνι δυνατὸν νοῆσαι τὸ τί πλανᾷ σε,
καί κόψε τὰ ποδόλουρα καί ἀπόφυγε τὴν πλάνην.

Ἡ ἔννοια τῶν τριῶν πρώτων στίχων τοῦ χωρίου δὲν εἶναι σαφής. Τὸ ἀρχικὸ ἔσεν δὲν ἐξαρτᾶται συντακτικὰ ἀπὸ πουθενά. Μὲ πολὺ δισταγμὸ προτείνεται νὰ διορθωθεῖ τὸ Ἐσέν σέ Ἔν σάν (=εἶναι κανεὶς σάν αὐτὸν ποῦ ....). Τὰ δύο σάν ὅπου ποῦ ἀκολουθοῦν ἐνισχύουν κάπως τὴν προτεινόμενη διόρθωση, ἐνῶ ὁ τύπος ἔν χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν συγγραφέα (στ. 16, 71, 102). Βασική, βέβαια, ἀδυναμία τῆς διόρθωσης ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι, πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστο, δὲν κατέστη δυνατὸ νὰ βρεθεῖ σέ ἄλλο κείμενο ἢ φράση ἔν σάν ὅπου μὲ τὸ ἴδιο ἢ παραπλήσιο νόημα. Πιθανὸ εἶναι καί τὸ Ἔ σάν (πρβ. στ. 104).

Ὁ Reinsch μεταφράζει τὴν πρόταση νὰ δυνηθῆ... ὡς δευτερεύουσα: *muss er nicht trachten zu entfliehen, nicht laufen zu entkommen, damit er Herr und Meister wird deiner, der Welt, Unstäte?* Στὴν πραγματικότητά ὁ στίχος 86 (καί οὐ φύγη...) ἀνήκει ἀκόμα στὴν ὑποθετικὴ πρόταση (Κόσμε, ἂν πιάσης...), ἐνῶ ἡ φράση νὰ δυνηθῆς εἶναι κύρια (ἀπόδοση τῆς ὑποθετικῆς). Ὁ συνδυασμὸς νά+ὑποτακτικὴ σέ εὐθεία ἐρώτηση ἐκφράζει συχνὰ ἀπορία¹⁰.

Στὸν στ. 88 μετὰ τὸ δυνατὸν πρέπει νὰ μπεῖ κόμμα καί τὸ νοῆσαι νὰ διορθωθεῖ σέ νόησε: "Αν δὲν μπορεῖς νὰ ὑποτάξεις τὴν ἀστάθεια τοῦ κόσμου, τουλάχιστο κατάλαβε τί σέ ἐξαπατᾷ καί ἀπομακρύνσου ἀπ' αὐτό. Ἡ μετάφραση τοῦ Reinsch: *Wenn du auch nicht erkennen kannst das, was dich narret und blendet, δὲν δίνει νόημα, ἐφ' ὅσον γιὰ νὰ φύγει κανεὶς ἀπ' αὐτὸ τὸ κακό, πρέπει νὰ ἀντιληφθεῖ πρῶτα τὴ ζημιὰ ποῦ τοῦ προξενεῖ.*

στ. 97 καί ἄρτι εἰς μικρὰν ἀπόλαυσιν τίς χρήζει τοιοῦτον κέρδος;

Ἴσως πρέπει νὰ γραφεῖ καί ἂν τι εἰς μικρὰν ἀπόλαυσιν, τίς χρήζει τοιοῦτον κέρδος;

στ. 101-103 ὅλοι τὴν πείραν σου ἔλαβον; γνωρίζουσί σε πάντες,
καί οὐκ ἔν{ι} τις ὁποῦ ἐξέβηκεν ἀζήμιος ἀπ' ἐσέναν
καί οὐκ ἔχει εἰς τὴν καρδίαν του τὸν πόνον τ ο υ σημάδιον.

Πρέπει νὰ γραφεῖ τὸν πόνον σου (sc. κόσμε).

στ. 104 Ἔ, τίς μεγαλοκάρδιος νὰ στέναξεν μεγάλη.

Ὁ ἐκδότης μεταφράζει τὸ νὰ στέναξεν ὡς δευτερεύουσα πρόταση: *wer hätte den Mut gehabt, noch einmal lauf zu seufzen?* Πρόκειται ὅμως γιὰ τὴν περιπτώση ποῦ τὸ νά+ὄριστ. ἱστορικοῦ χρόνου ἐκφράζει τὴν ἀμφιβολία ἐκεῖνου ποῦ ρωτᾷ, ἂν θὰ πάρει ἀπάντησιν¹¹. Ὡς κύριες πρέπει νὰ μεταφραστοῦν καί οἱ ἐπόμενες προτάσεις (στ. 107 νὰ ἔπιασεν, στ. 109 νὰ ἐδῶκεν).

10. Αὐτόθι, σ. 192 (IB3α).

11. Αὐτόθι, σ. 191 (IA2).

στ. 127-129 ἐσὺ τέως, κόσμε, περισσῶς ἔχεις προσώπων πλῆθος
καὶ γνώμας ἀναρίθμητας καὶ εἰς τὸ λεπτόν τῆς ὥρας
ἀλλάσεις, μεταλλάσεις τας καὶ φαίνεσαι ἄ λ λ η ν ἄ λ λ ο ς
Πρέπει νὰ γραφεῖ ἀλληνάλλως¹².

4. Ε. Κριαρᾶς, «Ἡ “Ρίμα Θρηνητικὴ” τοῦ Ἰωάννου Πικατόρου», *Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* 2 (1940) 20-69 [= *Μεσαιωνικά Μελετήματα. Γραμματεία καὶ Γλῶσσα*, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 280-329].

στ. 411-412 τὰ νέφη ἐδῶκεν τοῦ ὀρανοῦ, μὲ τὸν βορέα τὰ τρέχουν
[τὰ νέφη] νὰ ρίχτουν τὰ νερά, ὄψια τῆς γῆς νὰ βρέχουν.
Ὅρθά ὁ ἐκδότης ὀβελίζει τὴ λέξη τὰ νέφη. Ἴσως στὴ θέση τῆς πρέπει νὰ συμπληρώσουμε <στὴν γῆν>.

στ. 419-420 καὶ νά ναι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος γέννημα ἐδικό τους
εἰς κα τ ο ι κί α ν ἴδιαν κ' εἰς ὁμοιότητάν τους.
Ὁ ἐκδότης ἐρμηνεύει τὸ εἰς κατοικίαν ἴδιαν = εἰς τὴν ἴδιαν αὐτοῦ κατοικίαν.
Ἄν ληφθεῖ ὅμως ὑπόψη τὸ χωρίο τῆς Γενέσεως (1.26) ποιήσωμεν ἄνθρωπον
κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, θὰ πρέπει στὸν στίχο νὰ ὑπάρχει κά-
ποια λέξη ποὺ νὰ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ βιβλικὸ κατ' εἰκόνα. Μήπως ὁ Πικατόρος,
ἄνθρωπος περιορισμένης παιδείας, ἐξέλαβε τὸ κατ' εἰκόνα τῆς Ἀγίας Γραφῆς
ὄλο μαζί ὡς οὐσιαστικὸ καὶ ἔγραψε εἰς κατεικόνα;

στ. 456-457 Εἶδεν τὴν Εὐάν κ' εἶπεν τῆς «Ρώτησε καὶ ἀποκρίσου
καὶ πέ μου τίς σᾶς ἔβαλεν μέσα τῆς παραδείσου»
Ὁ Α. F. van Gemert¹³ πρότεινε πρόσφατα νὰ διορθωθεῖ τὸ Ρώτησε σὲ
Λάλησε. Καλύτερο ὅμως εἶναι νὰ γράψουμε Ρωτῶ σε (πρβ. στ. 388 Λοιπὸν
ρωτῶ σε, πές μου το).

στ. 526-527 Καὶ ἀγκάθι νὰ ν' τὸ σπέρμα σου, τριβόλοι ἢ ὁδός σου,
κόπος καὶ πόνος πάντοτε στὲς πλάτες<ς> τῶν ποδιῶν σου»
Ὁ van Gemert¹⁴ προτείνει τὸ ταῖς πλάται τοῦ κώδικα νὰ διορθωθεῖ σὲ οἱ
στράτες. Ἡ διόρθωση ὅμως τοῦ ἐκδότη στὲς πλάτες<ς> εἶναι ἄφογη ἀπὸ παλαι-
ογραφικὴ ἄποψη. Ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ διορθωθεῖ τὸ τῶν ποδιῶ σου σὲ τῶν παι-
διῶ σου.

στ. 535-538 κ' ἐχάσαν τὴν ἀθανασίαν κ' ἐπέσαν τοῦ θανάτου.
Λοιπὸν ἐτότες ἄνθρωπος ἐγένετον ἀτός του.

12. Γιὰ τὸ ἐπίρρημα αὐτό, ποὺ ἀπαντᾷ στὰ δημῶδη βυζαντινὰ κείμενα, βλ. αὐτόθι, τ. 1, Θεσσα-
λονίκη 1969, σ. 226 (ε.ν.).

13. «Κριτικὲς καὶ ἐρμηνευτικὲς παρατηρήσεις στὴ “Ρίμα Θρηνητικὴ” τοῦ Πικατόρου», *Ἑλληνικά*
43 (1993) 112.

14. Αὐτόθι, 122.

*Κ' ἐστάθην τότες ὁ Ἀδάμ ἔξω τῆς παραδείσου
κ' ἔκλαψεν κ' εἶπεν· «Ἄνθρωπε, τώρα μοιρολογήσου».*

Ἄν ἡ ἐκδότις (σ. 61) θεωρεῖ τὸν στ. 536 παρέμβλητο. Ἴσως ὅμως ὁ στίχος αὐτὸς θὰ μπορούσε νὰ μείνει στὸ κείμενο, ἂν θεωρούσαμε ὅτι ἔχει ἐκπέσει ἕνας ἄλλος στίχος μετὰ ἀπὸ αὐτόν. Ἄν ἡ ἐκδότις, πολὺ ὀρθά, θεωρεῖ ἐπίσης παρέμβλητο τὸν στ. 547 (σ. 62): [*Κ' ἔχασαν τὴν παράδεισον που 'τονε γονικό τους*]. Ἄν ὁ στίχος αὐτὸς ὅμως τοποθετηθεῖ μετὰ τὸν στ. 536, τὸ νόημα ρεεὶ ὀμαλά. Ἴσως τὸ ἐτότεσ τοῦ κώδικα πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ αἴτιος ὁ, δηλ.:

στ. 536-7 *Λοιπὸν αἴτιος ὁ ἄνθρωπος ἐγένετον ἀτός του
Κ' ἔχασαν τὴν παράδεισον που 'τονε γονικό τους.*

Ἄθήνα

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΠΟΛΕΜΗΣ